

PRÁCE ARCHITEKTA V 80. A 90. LÉTECH 20. STOLETÍ V ČECHÁCH.

Ing. arch. Lenka Zídková

Moje povídání se bude nejprve věnovat tomu, za jakých podmínek pracovali architekti v období před rokem 1989.

Po ukončení vysoké školy (v mém případě to bylo v roce 1979) jsme museli všichni nastoupit do zaměstnání. Ten kdo se chtěl věnovat projektování do některého z projektových ústavů (pánové většinou ještě museli na rok na vojnu). Jako fyzická osoba nemohl tehdy architekt získat oprávnění k projektování, to měly pouze státní podniky a tedy i projektové ústavy. Tento stav nastal hned po roce 1948, kdy došlo ke znárodnění soukromých projekčních kanceláří.

V každém kraji byly založeny tzv. Stavoprojekty, Praha měla svůj Projektový ústav hlavního města Prahy. Existovaly i různé specializované projektové ústavy jako například Obchodní projekt, Hutní projekt, Centropojek apod.

Stavoprojekt měl zpravidla okolo čtyř set zaměstnanců, ale mohl mít až osm set všech možných profesí. Byl rozdělen na tzv. Ateliéry, které měly 40-50 osob, byl řízen vedoucím ateliéru, který ve většině případů musel být členem komunistické strany. Ateliéry byly dále rozděleny na skupiny o 5-6 lidech, v architektonické skupině to byl 1-2 architekti, 2 kresličky a 2 konstruktéři. Dále v ateliéru byly skupiny specialistů tj. zdravotní technika, topení, elektro, doprava a rozpočtáři. Ateliéry byly většinou zaměřeny na nějakou oblast jako například zdravotní stavby, občanská vybavenost nebo bytová výstavba. Kromě architektonických ateliérů byly speciální ateliéry jako urbanistický, dopravní či typizační. Byly zde i specializované samostatné skupiny na interiéry či sadové úpravy.

Velkou část podniku tvořilo vedení, jeho důležitou součástí bylo oddělení přípravy zakázek – to jediné mohlo komunikovat s investorem. Ovšem investora si nemůžete představit jako dnes, v socialistickém státě vše bylo plánované a co se kde bude stavět bylo určeno zpravidla dle tabulek, které vytvářelo Ministerstvo stavebnictví. Pro Stavoprojekt byl zadavatelem práce většinou Krajský investorský útvar, ale mohl jím být i některý socialistický podnik jako např. Restaurace a jídelny. Oddělení přípravy rozdělovalo práci do jednotlivých Ateliérů a zároveň určovalo za jak dlouho a za kolik peněz bude daný projekt nutno zhotovit.

Každý Stavoprojekt měl dále svojí vlastní planografii a písárnu. V písárně se přepisovaly tehdy ručně psané zprávy. Planografie byl uzavřený svět, kam nebyl povolen volný vstup – pro soudruhy nebezpečí tisku protistátních materiálů. Do planografie směl jen vedoucí ateliéru, nebo osoba vybavení povolenkou. Po pracovní době se dveře do planografie pečetily. Samotný tisk projektů byla také docela věda, výkresy kreslené tuží na pauzovací papír se tiskly na papír ozalitových strojích pomocí ultrafialového světla a čpavku.

Celé to byl celkem propracovaný systém, všichni pořád něco projektovali, ovšem realizovalo se z toho jen velmi málo. I před rokem 1989 se pořádali různé architektonické soutěže a to třeba i jen vnitropodnikové, ale také celostátní. Zajímavostí jistě je také, že v rozpočtu byla u větších projektů vždy vyhrazena nemalá částka na umělecká díla. Autorství projektů se neřešilo, oprávnění k projektování měly pouze státní podniky. Na starších výkresech najdete vždy jméno vedoucího projektu, což byl vedoucí ateliéru a dále jméno zodpovědný projektant, což byl vlastně autor projektu, ovšem zodpovědnost nesl za projekt podnik.

Všechny projekty procházely v rámci Stavoprojektu kontrolou přes tzv. Ústavně technickou radou, složenou z vedoucích jednotlivých ateliérů a hlavních specialistů, bylo to cca 15 osob a projektanti tam nechodili moc rádi. Tato „Rada“ mohla do projektu zasáhnout významnou měrou. U zakázek

„Krajského investorského útvaru“, což byla hlavně bytová výstavba vč. vybaveností a tvořila většinu zakázek Stavoprojektu, ještě proběhla další kontrola na jejich půdě za účasti zástupců Pozemních staveb a projektanta. A Pozemní stavby zde měly hlavní slovo.

Největším nedostatkem té doby bylo, že projekty byly omezené tehdejší technologií panelové výstavby a celkově nedostatkem materiálů. V podstatě byly zakázané cihly i monolitické konstrukce. Pozemní stavby si diktovaly jak se bude stavět, navrhnou např. dřevěný krov s taškovou krytinou bylo zcela nemožné – neprošlo by to schvalovacím procesem. Architekt tak nemohl tvořit v pravém slova smyslu. Jedině snad interiéry bylo možné navrhovat, ovšem přes Český fond výtvarných umělců, jehož jste museli být členem.

Před rokem 1989 nebylo úplně všechno špatné, sice pracovní morálka nebyla moc dobrá, ale na pracovišti býval dobrý kolektiv, v rámci Ateliéru se slavili všechny narozeniny, svátky, jezdilo se na společné výlety, pořádaly se sportovní klání.

Ještě před rokem 1989 se objevily počítače. Ty ale nevypadaly jako dnes. První počítač v hradeckém Stavoprojektu zabíral celou velkou místnost v přízemí a byl střeženější ještě víc než planografie. Byla vytvořena skupina výpočetní techniky, část písáček se přeškolila na děrovačky. Nejprve se na počítači začaly dělat rozpočty, později ho začali využívat statici ke svým výpočtům. Tak že počítač opravdu počítal. A těsně před sametovou revolucí se objevili první kopírky, které dostaly pouze vedoucí ateliérů a kde už se sem tam dalo něco málo načerno nakopírovat.

A pak byl listopad 1989.

Ve Stavoprojektu stejně jako v jiných státních podnicích se organizovala Občanská fóra a jejich prvním úkolem bylo zbavit se neoblíbených komunistů na vedoucích místech. Někteří odešli sami, někde si to zaměstnanci přes OF prosadili. Hned bylo také zrušeno kádrové oddělení a osobní spisy rozdány lidem. Osamostatnění jednotlivých architektů chvíli trvalo, zkraje nebyla potřebná legislativa. Sice již za socialismu se začali dělat Zkoušky zvláštní způsobilosti, které měli za úkol zkvalitnit práci projektantů, ovšem někde probíhali dost formálně. Přesto vznikl zákon, který umožnil lidem s touto „Zkouškou“ začít projektovat. A tak začali vznikat první sdružení – konsorcia, později společnosti s r.o. Tyto společnosti většinou zůstávaly v kancelářích projektových ústavech a od podniku si museli odkoupit veškeré vybavení kanceláří tj. stoly, židle ale také i projekty v rozpracovanosti. V roce 1992 na základě zákona vznikla Komora architektů jako jedna z posledních profesních komor. Na její půdě pak začaly probíhat zkoušky jejich výsledkem je autorizace, tj. oprávnění k projektování. Profesní komory existovali již před 1. světovou válkou, zrušeny byly ale po únoru 1948. Architekti ale ještě poměrně dlouho a to zejména starší ročníky, mohli pracovat na základě původních Zkoušek zvláštní způsobilosti.

Majetek Stavoprojektů byl zařazen do druhé vlny kuponové privatizace a například hradecký byl z větší části vlastněn jedním z fondů. Po ukončení kuponové privatizace byl státní podnik přeměněn na akciovou společnost (ten hradecký např. 1.5.1992). Časem fond vlastníci většinu akcií nabídl odkup akcií firmám sídlícím v budově a ty postupně skoupily akcie od všech akcionářů malých i velkých a 21. září 1998, tj. po 6,5 letech mohla vzniknout nová akciová společnost Hradecké stavební centrum a.s.

Vlastní práce architekta prošla hned v roce 1990 zcela zásadní proměnou. Nejprve si architekti či jejich společnosti museli začít zajišťovat práci sami, museli začít vést účetnictví, platit zaměstnance, daně, sociální, zdravotní a také profesní pojištění. Dnes se to zdá vše jako samozřejmost, ale v roce 1990 bylo vše absolutně nové, neznámé. Převratnou novinkou byl například v té době obvyčejný fax, který přes telefon umožnil poslat obrázek nebo text.

Výstavba panelových sídlišť ještě nějaký čas běžela setrvačností, ale s otevřením hranic se u nás začaly objevovat nové materiály. Panelárny dál vyráběly panely, ale byly ochotné vyrobit atypy, dříve něco takřka nemyslitelného. Velkým přínosem pro naši práci byly v počátcích stavební veletrhy, je třeba si uvědomit, že nebyl internet a informace o nových materiálech a výrobcích se daly získat právě jen na stavebních veletrzích a v tištěných prospekt. Konečně se daly se koupit zahraniční odborné časopisy.

Poměrně brzy po roce 1991 se začala šířit výpočetní technika tj. stolní počítače a tím zcela převratný způsob projektování. Za cca 1 měsíc se dalo naučit počítač ovládat na takové úrovni, že zcela nahradil ruční kreslení výkresů. Rázem o práci přišly všechny kresličky. Tato technika přinesla urychlení zpracování projektů, jejich zpřesnění a snadné úpravy v průběhu projektování. Těžko si již dnes představit rýsování perem na pauzovací papír. Architekti si museli tehdy za značně velké peníze nakoupit počítače, tiskárny, většinou i nové vybavení kanceláří, protože se změnil způsob práce. Ještě že v tomto období byla velká poptávka po projektech a ty se také většinou na rozdíl od minulosti také hned realizovaly. Ve Stavoprojektu architekt za rok vyprojektoval projektů v řádu jednotek, po roce 1989 to rázem byly desítky projektů.

Na závěr si neodpustím ještě dvě poznámky. To co za socialismu bylo dobře uděláno byl Stavební zákon a jeho vyhlášky, bohužel do dnešní doby se nepodařilo tyto základní dokumenty pro práci architekta dostat alespoň na jejich úroveň. Také územní plánování bylo na velmi dobré úrovni a záviděli nám to po celém světě.

A poslední věc, která velmi komplikuje naši práci. Před rokem 1989 se k zajímavé zakázce mohl dostat sice jen architekt loajální ke socialistickému zřízení, ale v rámci přidělování zakázek, jak jsem popsala systém dříve to byl architekt s potřebnými znalostmi a zkušenostmi. Dnes státní zakázku může získat jen architekt, který nabídne nejnižší cenu, díky nesmyslnému zákonu o veřejných zakázkách a proces výstavby je zakončen realizační firmou vybranou také na základě nejnižší ceny. Jak může vypadat výsledek?

Doufám, že jsem vám přiblížila jakou velkou proměnou prošla práce architekta po roce 1989.

V Hradci Králové dne 11.4.2019

Ing. arch. Lenka Zídková